

ปกิณกะในการอ่านวรรณคดี*

ศิวะศรียานนท์

เจ้าคุณอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนาชีวะ) เป็นอาจารย์ข้าพเจ้าเมื่อสมัยโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ท่านเคยให้ความรู้ความคิดแก่ข้าพเจ้าหลายประการในทางอักษรศาสตร์และวรรณคดี เมื่อข้าพเจ้ารับราชการยังเคยทำงานร่วมกันมาอีกเป็นอันมาก เคยเป็นกรรมการร่วมคณะกันมาก็หลายคณะ เช่น กรรมการสโมสรวรรณคดี และกรรมการชำระปทานุกรม เป็นต้น เมื่อท่านมาถึงแก่กรรมลงในปัจจุบันทันด่วน จึงทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกเศร้าสลดอย่างสุดซึ้ง ด้วยเหตุที่ท่านเคยมีอุปการคุณและสนิทสนมกันมา ในการพระราชทานเพลิงศพของท่าน ข้าพเจ้าจึงต้องเขียนเรื่องเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ร่วมมือกับบรรดาสหายร่วมคณะกรรมการปทานุกรม เพื่อเป็นหนังสือแจกตามสมัยนิยม แสดงความกตเวทิต่อท่าน

เจ้าคุณอุปกิตศิลปสาร เป็นนักอักษรศาสตร์และวรรณคดีผู้หนึ่ง เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงเลือกเขียนเรื่องเป็นทำนองปกิณกะในการอ่านวรรณคดี และทางอักษรศาสตร์ตามภูมิอันเล็กน้อยของข้าพเจ้า

การแปลคำ

เมื่อแรกๆ ข้าพเจ้าเป็นครูเคยชอบแปลเทศน์ แปล ๑ เรียกว่า แปลแกะบายศรีนางลอย ขึ้นต้นว่า

“แกะบายศรีขึ้นต้น เริ่มกลรวมเกียรติ ทำศึกกับทศเคียร องค์นะเรียนพระนารายณ์ ฯลฯ”

* พิมพ์ครั้งแรกในประมวญหัวใจของคณะกรรมการชำระปทานุกรม ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาอุปกิตศิลปสาร, มิถุนายน ๒๔๘๔.

** พระวรเวทย์พิสิฐ อดีตหัวหน้าภาควิชาภาษาไทยและภาษาโบราณตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ข้อบังคับจำกัดคำ จะใช้คำหลายคำอธิบายความก็เย็นเยื่อรุงรังไม่กระทัดรัด จึงใช้คำให้สั้นแต่กินความเด่น เลยเป็นลำดับสำนวนไป ตัวอย่างร้ายสุภาพในแถลงพ่ายเมื่อพระนเรศวรทรงพระปราวรภจะยกกองทัพไปตีประเทศกัมพูชา ว่าดังนี้

“แล้ว ฐ สั่งมนตรี เตรียมโยธิสืบทมื่น ดั้นแสนยากลากลาด ดาษพลช้างพลม้า พอพิรุณแผ้วฟ้า จักฝ้ายพลจร”

ร้ายตัวอย่างนี้ มีข้อความอยู่ ๒ วรรค คือ พอพิรุณแผ้วฟ้า จักฝ้ายพลจร ถ้าอ่านไม่ใช้ความรู้และความพิจารณา ก็จะเข้าใจผิด มีนักเรียนโดยมากกว่า “พอฝนหายแล้วจึงยกพลไป” เช่นนี้จะเห็นได้ว่า เข้าใจความผิด ดูเหมือนว่า พระนเรศวรทรงพระดำริเมื่อฝนกำลังตกอยู่คอยฝนหายแล้วจึงไป อันที่จริงการยกทัพจากประเทศหนึ่งไปตีอีกประเทศหนึ่ง ครั้งโน้นต้องรอถึงฤดูแล้งจึงจะยกไปได้ ความหมายของพระนเรศวรว่า พอพิรุณแผ้วฟ้านั้นหมายความว่าหมดฝนแล้ว ดังนี้ เป็นต้น แต่ความยกมาอ้างนี้เกือบจะเป็นความจริงไปตรงมาไม่ยากนัก ยังมีที่ยากกว่านี้ คือพระมหาอุปราชครวญมาตามทาง ความในร่ายมีว่า

“ฐ ก็จาบัลย์มิเปื้อน เหงื่อเนตรออกซ้า”

คำว่า เหงื่อเนตร จะแปลตรงๆ ว่า เหงื่อตาไม่ได้ ไม่ได้ความ ต้องแปลว่า น้ำตา เคยพบนักเรียนตอบว่าเหงื่อตาเป็นอันมาก ทำไมกวีจึงใช้เหงื่อตา ไม่ใช่คำว่าน้ำตาเสียทีเดียว ทั้งนี้ก็เพราะว่า “น้ำตา” ไม่สัมผัสกับคำว่า “เปื้อน” กวีต้องการจะพูดถึงน้ำตา จะหาคำอื่นไม่ได้ จะใช้ว่าน้ำเนตรก็ไม่ได้ เพราะข้อบังคับของร่ายมีว่า ถ้าส่งสัมผัสคำเอก ต้องรับสัมผัสเอกคำส่ง สัมผัสคือคำ เปื้อน เป็นคำเอก จึงต้องใช้คำเหงื่อสัมผัส ซึ่งกินความหมายถึงสิ่งที่เปื้อนน้ำด้วย ดังนี้ เป็นต้น

ความรู้

การอ่านวรรณคดี ต้องมีความรู้รอบตัวช่วย จึงจะเข้าใจข้อความและรู้สึกไพเราะ ซึ่งกวีตั้งใจหาคำมาใช้ ข้าพเจ้าเคยเขียนข้อสอบไล่มัธยมบริบูรณ์ครั้งหนึ่ง เลือกข้อความในหนังสือแถลงพ่ายซึ่งเป็นหนังสือบังคับ คำถามนั้นให้แปล

ความหมายของโคลงบทหนึ่ง ตอนพระนเรศวรเตรียมยกไปรับทัพพระมหาอุปราชาทองขลมารคว่า ดังนี้

นาวีรวรวิหคตั้ง	ต่อฉาน ชื่อมา
ชัยสุพรรณหงส์พิमान	มาศแพรว
ทรงพระวิชัยชาญ	ชัยชื่อ พระนา
เพราะพระชาลชเยศแผ้ว	แพกพันภัยเข็ญ ฯ

โคลงบทนี้มีนักเรียนเป็นอันมาก ไม่รู้ทำเนียบเรือหลวงและไม่รู้ขนบธรรมเนียมว่า พระเจ้าแผ่นดินเสด็จไปสู่สงครามต้องมีพระชัยคือ พระพุทธรูปนำ เพราะฉะนั้นจึงตอบว่า กองหน้าพระนเรศวรคือกองเรือบิน เพราะจับเอาวิหค ซึ่งรูปร่าง เรือนกก็หมายความว่าเรือบิน แต่หาความคิดไม่ว่าเรือบินสมัยพระนเรศวรมีหรือยัง

หนังสือวรรณคดีเก่าๆ เช่น ยวนพ่าย กวีเอาความรู้ทางเทคนิคทั้งดุ้นๆ มาร้อยกรอง ตัวอย่างการสรรเสริญพระเจ้าแผ่นดินว่าเป็นผู้ประเสริฐ พร้อมด้วยคุณธรรมจำนวน ๕ คือ เล่นคำจำนวน ๕ ว่า

เบญจประสาทบันน	เบญจัต
สกนธเบญจารมณเฑ	รำได้
แจ้งเบญจพยัคฆ์	เลขศนิ กิติ
เบญจพิมุตตีท้าวไท	ถี้ถลลง ฯ

เบญจประสาท ก็คือประสาททั้ง ๕ ได้แก่ จักขุ, โสิต, ฆานะ, ชิวหา, ภายสกนธเบญจารมณ ก็คือปรารภในเบญจขันธ์ ได้แก่ รูป, เวทนา, สัญญา, สังขาร, วิญญาณ

แจ้งเบญจพยัคฆ์ เลขศนิ กิติ

พยัคฆ์ ได้แก่ความฉิบหาย รวมความรู้ทางแห่งความฉิบหาย ๕ อย่างคือ สีละ, ทิฎฐิ, โภคะ, ญาติ, โรคะ ส่วนคำว่า นิ เป็นคำเติมเข้ามาเพื่อให้ครบคณะ ไบราณมักชอบใช้คำ นิ ตัวอย่าง “เขาวาดิจๆ นิไม่ชอบ”

เบญจพิมุตติทำไว้ ถัดลงมา. บทนี้หมายความว่า เบญจพิมุตติ ได้แก่ เบญจวิมุตติ ความพ้น ๕ ประการ คือ ตังคะ, วิชฌะ, สมุทเฉท, ปติปัสสัทธิ, นิสรณะ.

ศัพท์

ในหนังสือเก่าๆ เช่น มหาชาติคำหลวงเป็นต้น ใช้ศัพท์บาลีสันสกฤตมาก แต่หาได้นำเอาศัพท์เหล่านั้นมาใช้จริงๆ ไม่ ชอบแผลงคำกันเป็นพื้น เช่น ผุสสติ เป็นสบรรชติ เป็นต้น จึงจำเป็นต้องรู้หลักของการแผลงสระและพยัญชนะ มิฉะนั้น ก็ไม่มีความหมายของกวี ตัวอย่างคำในหนังสือขุนช้างขุนแผน ตอนที่ขุนแผนเข้าห้องนางวันทอง เห็นนางวันทองนอนอยู่กับขุนช้างก็นั่งไ้ขึ้นมา จึงเอาดาบโกนผมที่มีอยู่เล็กน้อยให้เกลี้ยง แล้วเอามันหม้อทาให้แลดูเหมือนกับปลาชิว มีหน้าซ้าแกล้งเขียนรูปขันธ์ๆ ลงบนส่วนอวัยวะของขุนช้าง เช่น “เขียนกริวขึ้นขี้ที่ต้นคอกที่โคนขาเขียนปลาเทโพผุด เขียนๆ แล้วก็หยุดยีนหัวร่อ” คำอื่นๆ ก็เข้าใจกัน แต่คำกริวแปลว่าอะไร เห็นจะมีเป็นอันมากที่ไม่รู้ ถ้านึกถึงการแผลงตัวพยัญชนะ ตัว ก เป็นตัว ต ได้และเป็นตัว จ ก็ได้ ในคำบางคำ เช่น กรวด, ตรววด, จรววด แล้วก็พอจะสืบสาวได้ว่า กริว คืออะไร คำ จริว แปลว่า เต่า จรววด แปลว่า ตะพานน้ำ หนังสือโบราณมีใช้ถมไป พระลอตอนนางรีนนางโรยไปหาปู่ ก็พรรณนาว่า

“เห็นตระการสรนุก จริวจราวชุกจรจรัล บรูก็พรรคปูปลา”

เพราะฉะนั้น กริว จึงแปลว่า เต่า คำว่าเต่าเป็นคำเปรียบอย่างขำๆ ขุนแผนเขียนรูปเต่าที่ต้นคอกขุนช้าง ใครๆ เห็นเข้าจะขันเพียงใด

ในเรื่องศัพท์ก็มีอีกเป็นอันมาก เหลือที่จะพรรณนาให้หมดในที่นี้ ส่วนศัพท์บาลีสันสกฤต ผู้อ่านก็พอมีที่ค้นได้ทั้งนั้น แต่ศัพท์ไทยโบราณหรือศัพท์ที่แผลงเป็นสิ่งที่ยากแก่ผู้อ่านมาก จึงจำเป็นต้องศึกษา

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การตัดสินคำหรือความ

การอ่านวรรณคดี มีที่ประสพความยุ่งยากใจในเรื่องคำหรือความ เป็นอันมาก เพราะบางทีคำคล้ายๆ กันทั้งเสียงและรูปทำให้ผู้อ่านคิดแปลและเข้าใจ ว่าอย่างนั้นถูกต้องอย่างนี้ถูกต้อง บางทีก็เข้าใจผิดจนเสียความ ตัวอย่างโคลงในเพลงพ่าย ดังนี้

แสงโสมแสงแก้วส่อง	สุริยฉาย
อร่ามรัตนกมลพราย	พรั่งฟ้า
อุณหิศวิจิตรราย	ปัทมราช แลฤา
เจ็ดอุรุกเรียบหน้า	ผกเกล้า เกื่อนหงอน

คำสำคัญในโคลงบทนี้ก็คือคำ โสม มีนักเรียนเป็นอันมากรู้แต่ความเดียว ว่า พระจันทร์ จึงแปลความหมายโคลงบทนี้ว่า แสงจันทร์ แสงอาทิตย์ ฉายแสง ส่องแก้ว เมื่อแปลเช่นนี้ก็ไม่ได้ความเลย เพราะพระอาทิตย์กับพระจันทร์ จะขึ้นในเวลาเดียวกันอย่างไรได้ หาได้คำนึงถึงเหตุผลไม่ คำว่า โสม ไม่ได้แปลว่า พระจันทร์อย่างเดียว แปลว่า ทอง ก็มี ตัวอย่างโคลงกำสรวล พรรณนาชม ปราสาทราชสถานว่า

อวยชัยศยงฟ้า	ลงดิน แลฤา
อำนาจบุญเพรงพระ	ก่อเกื้อ
เจดีย์ล่ออินทร	ปราสาท
ในทาบทองแล้วเนื้อ	นอกโสม

ในบาทที่ ๔ หมายความว่าปราสาทนั้น ผนังภายในและภายนอกปิดทอง อร่ามไปทั้งนั้น

เมื่อโสมแปลว่าทองได้ อีกความหนึ่งจึงเอามาแปลโคลงเพลงพ่ายบทที่ กล่าวอีกทีก็จะได้ความเด่นว่า แสงทองและแสงแก้ว เมื่อพระอาทิตย์ฉายแสงมา ต้องก็แลดูอร่าม

ในส่วนข้อความก็เช่นเดียวกัน ความบางแห่งผู้อ่านฝ่ายหนึ่งดูเห็นไปทางหนึ่ง อีกฝ่ายหนึ่งเห็นไปอีกทางหนึ่งก็มี ตัวอย่างข้อความในพระลอตอนพระนางภควดีสอนพระลอว่า

“อย่าล่อมม้าสองปาก อย่าลากพิษตามหลัง”

ราย ๒ วรรคนี้ มีความหมายเป็นที่โต้เถียงกันในหมู่นักเลงอ่านหนังสือบางความเห็น ว่า อย่าล่อมม้า ๒ ปาก หมายถึงเป็นตุลาการ อย่ากินสินบนทั้ง ๒ ฝ่าย แต่ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วย ข้าพเจ้าเห็นว่า อย่าใช้อำนาจกดขี่ประชาชนจนกระดิกไม่ได้ ในที่นี้เราจะต้องพิจารณาคำล่อมม้า ๒ ปากก่อน ว่าหมายความว่าอะไร ตามธรรมเนียมคนเลี้ยงม้าเขาล่อมม้าปากเดียว คือเมื่อเขาล่อมม้าเขาเอาเชือกผูกวงบังเหียนซึ่งติดกับเชือกขุมอยู่ที่ริมปากม้า วงบังเหียนนั้นมีทั้ง ๒ ข้างปาก ถ้าล่อมผูกดวงเดียวม้ามันจะหันเหไปทางไหนก็ได้ แต่จะไปทีอื่นไม่ได้ เพราะเชือกผูกติดอยู่กับหลัก ก็เหมือนกับประชาชนอยู่ในบังคับกฎหมาย แต่ไม่ตั้งเครียดนักยังมีเสรีภาพอยู่บ้าง แต่ถ้าล่อมผูกทั้ง ๒ วงคือทั้ง ๒ ข้างปากแล้ว ม้าจะหันเหไปไหนไม่ได้ เหมือนกับการบังคับคนไม่ให้มีเสรีภาพเลย พระลอเป็นกษัตริย์จะปกครองคน ควรปกครองด้วยวิธีให้เสรีภาพแก่ประชาชน คำสอนเช่นนี้จึงจะถูกที่เตือนว่าอย่ากินสินบนนั้น ดูไม่สมพระเกียรติยศพระเจ้าแผ่นดินเลย

อีกวรรค ๑ ว่า อย่าลากพิษตามหลัง หนังสือเก่าว่า อย่าลากผิดตามหลัง ข้าพเจ้าไม่แน่ใจว่าเก่าถูกหรือใหม่ถูก แต่อย่างไรก็ดีทั้ง ๒ ทางนี้ก็ดูจะมีความหมายลงกัน จึงพิจารณาตามส่วนมากกว่า อย่าลากพิษตามหลัง มีความเห็นเป็นอันมากว่า พระราชามารดาพระลอเตือนพระลอว่า อย่าเอาสัตว์จำพวกอศรีพิษ (อสรพิษ) เช่น งูผูกแล้วลากตามหลัง มันจะกัดเอา เปรียบดังเชื่อถือคนไวใจคนที่ไม่ซื่อสัตย์เมื่อได้โอกาสมันจะทำร้ายเอา ความเห็นเช่นนี้ก็เข้าใจอยู่ แต่ไม่ต้องกับความเห็นข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเห็นว่า ลากพิษข้างหลังนั้น หมายความว่าพิษร้าย ความชั่วความไม่ดี อย่าทิ้งความชั่วไว้ข้างหลัง ภาษิตอื่น ๆ ก็สอนอย่างนี้ “นรชาติวางวายมลายสินกับอินทรีย์ สถิตทั่วแต่ชั่วดี ประดับไว้ในโลกา ความดีก็ปรากฏ กิตติยศ

ฉบับปีที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๐

ลือชา ความชั่วก็ินินทา ทูยศยนิขจร” คนเราถ้าทำความชั่วไว้ ดายแล้วคนเขาก็
เอามานินทาไม่หยุด ตรงกับหนังสือเก่าที่ว่า อย่าลากผิดตามหลัง ใน
พระราชนิพนธ์นิตราชาคริต ตอนอาบู่หั้นว่ากาหลิปปลอมว่า

“เราถือเราไปต้อง	เกรงใคร ใครเลย
บออยากคบคนใจ	มุ่งร้าย
ลากพิชิตตหลังไป	ตั้งหนึ่ง เจ้านา
จำรักษาดนผ้าย	ผ่านพัน คนพาล”

บทที่ว่าลากพิชิตตตามไปทุกเมื่อ ตรงกับฉบับภาษาอังกฤษว่า “Since
I have not found thy visit to be followed by good fortune to me”
เมื่อแปลเป็นภาษาไทยก็ได้ความว่า “ข้าพเจ้ายังไม่ได้ประสบการมาสู่ของท่านมี
โชคดีตามท่านมาสู่เราเลย” ซึ่งขยายความต่อไปก็ว่า ท่านเป็นคนชนิดที่มีความชั่ว
ร้ายตามหลังไป ถ้าไปสูบ้านใครก็ทิ้งความร้ายนั้นไว้ พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้า ฯ น่าจะเอาสำนวนพระล่อแปลให้ตรงความข้อนี้ในนิตราชาคริต

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย